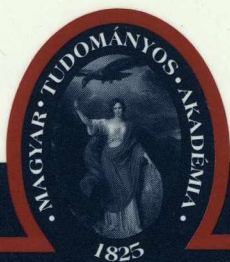

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

Igazgató: Marosi Ernő
1014 Budapest Úri u. 49.
Telefon: 375-9011

Fax: 356-1849
Postai cím: 1250 Budapest Pf. 27
E-mail: h4517@ella.hu

Igazgatói értekezlet.

Kutatók száma: 24

az akadémikusok száma: 1

a tudomány doktorainak és az MTA doktorainak száma: 1

a kandidátusok száma: 8

a PhD-fokozattal rendelkezők száma: 2

a 35 év alatti kutatók száma: 7

PERIODIKÁK:

Ars Hungarica (félévente)

TUDOMÁNYOS RÉSZLEGEK:

Régi Művészeti Osztály, Új Művészeti Osztály

D
Gt
held van

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Művészettörténeti Kutatóintézet

Írta

Tímár Árpád

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BUDAPEST • 2000

Szerkesztőbizottság

Beck Mihály, Bodnár György, Glatz Ferenc (elnök), Kónya Sándor (lektor),
Láng István, Pritz Pál, Szász Zoltán, Teplán István, Tolnai Márton,
Burucs Kornélia (titkár)

Szerkesztő

GLATZ FERENC

A szerkesztő munkatársa

Pritz Pál

Olvasószerkesztő

Pótó János

ISBN 963 508 235 5 ö

ISBN 963 508 236 3

Kiadja

a Magyar Tudományos Akadémia

Felelős kiadó: Burucs Kornélia

Kiadói szerkesztő: Kovács Éva

Nyomdai munkálatok: Akaprint Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: Freier László

Készült 1,76 (A/5) ív terjedelemben, 1500 példányban

Előzmények

A művészettörténeti kutatás hagyományos keretei a 19. században jöttek létre Európa-szerte: sorra alakultak a nyilvános művészeti közgyűjtemények, létrejöttek a műemlékvédelem intézményei, és a művészettörténet az egyetemi oktatásnak is szerves részévé vált. Mindhárom intézménytípus kijelölte a maga tudományos kutatási területét, kidolgozta módszereit, és megteremtette publikálási formáit is.

Ez a hagyományos struktúra a 20. század során fokozatosan differenciálódott, gazdagodott. Tovább specializálódtak például a múzeumok, de alakultak szép számmal múzeumoktól, egyetemektől független kutatóintézetek is. Egy-egy korszakra vagy művészetföldrajzi egységre koncentráló intézményt éppúgy találunk köztük – például Rómában, Firenzében, Velencében, Hágában –, mint egy-egy művésszel vagy művészeti mozgalommal foglalkozót.

A magyar művészettörténet intézményrendszere is hasonló utat járt be, ha szerényebb keretekben is. Némi késéssel ugyan, ám már a 19. században kialakultak Magyarországon is a kutatás hagyományos formái, létrejöttek a művészeti gyűjteményeket is tartalmazó országos múzeumok: előbb a Nemzeti Múzeum, majd az Iparművészeti, végül a Szépművészeti Múzeum. Kiépültek a műemlékvédelem intézményi keretei, s 1873-ban létrehozták a budapesti egyetem Művészettörténeti Tanszékét is.

Ez a struktúra változatlan formában tovább élt a 20. század első felében, bár az egyetem kutatásszervező, orientáló szerepe – elsősorban a doktori disszertációk témáinak sugalmazása révén – nagymértékben megnőtt. A második világháború utáni nagy politikai-társadalmi átrendeződés lényegében nem érintette a művészettörténet-tudomány hagyományos intézményrendszerét. Megmaradt az országos múzeumok hálózata, a Műemlékvédelmi Hivatal, s megmaradt a budapesti bölcsészkar Művészettörténeti Tanszékének kivételes helyzete, továbbra is csak itt képeztek művészettörténész-muzeológus szakembereket.

A fokozatos differenciálódás, bővülés az 1950-es évek elején kezdődött meg. Ebben a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése (1949) és a művelődési

kormányzat által 1951-ben létrehozott Magyar Művészettörténeti Munkaközösség játszotta a legfőbb szerepet.

Az MTA átszervezése nyomán egyrészt megnőtt a művészettörténet súlya az Akadémián belül – ez a két világháború közti időszakban a múlt századi állapothoz képest a minimálisra csökkent –, másrészt komoly irányító, koordináló szerepet kapott az Akadémia a tudományág egészének életében. Létrejött a Művészettörténeti Főbizottság, melynek feladata volt, hogy kidolgozza, illetve összehangolja a tudományág hosszabb távú terveit, vitafórumot teremtsen elméleti, módszertani kérdések tisztázásához. Az Akadémia ily módon kezdeményezője, inspirálója lehetett olyan nagy horderejű programoknak, mint a műemléki topográfiák sorozatának megszervezése, múzeumi szakkatalogusok elkészítése, műtárgykorpuszok, korszak-monográfiák kiadása, a magyarországi művészet történetének kézikönyvszerű szintézise. Az Akadémia révén jutott a szakma – története során először – önálló szakfolyóiratokhoz is. 1952-ben indult a *Művészettörténeti Értesítő*, 1953-ban pedig az idegen nyelvű *Acta Historiae Artium*. Mindkettőnek hosszabb ideig Fülep Lajos volt a főszerkesztője, aki – az Akadémia akkor egyetlen művészettörténész tagjaként – a főbizottság elnöki tisztét is betöltötte, sőt az egyetem Művészettörténeti Tanszékét is ő vezette. Tekintélye, szigora, vitakészsége nagy szerepet játszott abban, hogy a szakma igényességét, tudományos színvonalát a legnehezebb időkben is meg lehetett őrizni.

A tudományos kutatás központi, politikai-ideológiai irányítására és ellenőrzésére való törekvés sokkal nagyobb mértékben érvényesült az intézet közvetlen jogelődjének, a művelődési kormányzat által alapított *Magyar Művészettörténeti Munkaközösség*nek tevékenységében. Indulásakor igen nagy hangsúlyt kaptak az új igények: a magyar marxista művészettörténet kialakítása és fejlesztése; az utolsó 150 év hazai művészetére vonatkozó történeti anyag minél teljesebb és szélesebb körű összegyűjtése; művészeti múltunk ártértelezése; a haladó hagyományok feltárása. Ám a politikától érkező ideológiai igények mellett a munkaközösség tagjai igen hasznos gyakorlati feladatokat is megfogalmaztak maguknak: célul tűzték 150 év hírlap- és folyóiratanyagának művészettörténeti szempontú feldolgozását, nagyarányú, szisztematikus levéltári kutatásokat kezdtek, valamint megkezdtek idősebb művészek és művészettörténészek kikérdezését is.

A munkaközösség – majd a többszöri átszervezés után 1953-tól *Művészettörténeti Dokumentációs Központ* néven működő intézmény – munkatársai létrehozták saját publikációs formáikat is, eredményeikről kezdetben évkönyvekben, majd 1962-től kezdve folyóiratszerű füzetekben (*Művészettörténeti Dokumentációs Központ Közleményei* I–IV., 1962–64) számoltak be.

A hagyományos adat- és forrásközléseken kívül – ilyenek korábban is készültek a múzeumi műhelyekben – az új igényeket kielégítő, nagyobb terjedelmű,

történeti szintézisre törekvő tanulmányok is megjelentek. Ilyen volt például a magyar művészettörténet-tudomány vagy a magyar művészeti oktatás történetének feldolgozása, a litográfia vagy a magyar karikatúra történetének egy-egy korszaka. Sorra kerültek a „haladó hagyományok” is, elsősorban a korábban nem vizsgált, nem tárgyalt témák, mint például a Tanácsköztársaság művészeti intézkedései, a Szocialista Képzőművészek Csoportjának története, majd a lobo-góra tűzött példakép, Munkácsy Mihály életének és munkásságának kutatása is. Az írások nagy része – a kötelező jelszavakat, ideológiai idézeteket leszámítva – megbízható, jó szakmai színvonalat képvisel, a mai napig szerves része a szakirodalomnak. A politikai-ideológiai igényeket látványosan kiszolgáló cikkek viszonylag ritkák.

A viszonyok változását, a politikai nyomás csökkenését jól jelzi, hogy 1963-ban már egy *Bauhaus*-szám is megjelenhetett a központ közleményeiben, a kö-zölt dokumentumok, interjúk azóta is alapvető forrásként szolgálnak.

A széles körű levéltári gyűjtőmunka eredményeit a Művészettörténeti Do-kumentációs Központ forráskiadvány-sorozatokban tette közzé. Elsőként 1960-ban *A Magyar Tanácsköztársaság képzőművészeti élete* című kötet jelent meg Kiss Dezső és Németh Lajos gondozásában, ezt követte 1965-ben a *Képző-művészeti élet a felszabadulás után* című összeállítás, mely az 1945–49 közt mű-ködött művésztelepek és képzőművészeti szabadiskolák iratanyagából váloga-tott. (A sorozat későbbi darabjai már az akadémiai intézet gondozásában láttak napvilágot.)

A levéltári kutatás súlypontja azonban hamarosan a régebbi korok felé to-lódott. 1967-ben indult az *Urbaria et conscriptiones* című sorozat, mely az Or-szágos Levéltárban őrzött, birtokviszonyokra vonatkozó iratok – 16–18. szá-zadi összeírások, leltárak – művészettörténeti adatait tette közzé. A sorozat kiadását az intézet folytatta, az utolsó, nyolcadik kötet 1990-ben került ki a nyomdából.

Az *Acta Cassae Parochorum* című sorozat az Országos Levéltárban elhelyezett, a katolikus egyházmegyék 18. század közepi állapotát tükröző iratokból a művé-szettörténeti vonatkozású, forrásértékű részeket publikálta, első kötete 1969-ben, befejező, hetedik kötete 1980-ban jelent meg.

A levéltári gyűjtés szervezése és a kiadványok gondozása a dokumentációs központ megszüntetése, illetve akadémiai intézménnyé alakítása után is töretle-nül folytatódott, mindaddig, amíg a költségvetési támogatás a külső megbízások finanszírozását lehetővé tette, s amíg aktívan részt tudott venni a munkában az a levéltári kutatásban járatos, jól képzett, latinul is tudó generáció, amely a mun-kát az 1950-es évek elején elkezdte. E két sorozatot előbb Henszlmann Lilla, majd Bobrovsky Ida szerkesztette.

Egy harmadik sorozat – a *Documenta Artis Paulinorum* – kiadására, melynek három kötetében a pálos rendre, a magyar rendtartomány monostoraira vonatkozó, Gyéressy Béla gyűjtötte iratokat publikálták – már a kutatócsoport megalakulása után került sor (1975–78).

Az intézmény alapítása

A szakma kimaradt az akadémiai intézetek alapításának első nagy hullámából az 1950-es évek első felében. A művészettörténet iránti érdeklődés akkor növekedett meg, amikor 1965-ben az ELTE Művészettörténeti Tanszékének szervezésében megrendezték a *Késő gótika és reneszánsz Közép-Európában* című nemzetközi CIHA-kollokviumot (Comite International d'Histoire de l'Art), 1969-ben pedig Budapest, az Akadémia székháza volt a színhelye a XXII. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszusnak, a szakma legnagyobb nemzetközi összejövetelének. Ezeket a rendezvényeket az Akadémia is messzemenően támogatta, sőt ennek részeként a tanszék mellett még kutatóhelyet is létesített. Ez kedvező körülményeket teremtett ahhoz, hogy megfogalmazódjék az önálló akadémiai intézmény létrehozásának igénye.

Az új intézmény *Művészettörténeti Kutatócsoport* néven, 1969. május 1-jei hatállyal jött létre, igazgatója Aradi Nóra lett. Egyidejűleg a Művészettörténeti Dokumentációs Központ megszűnt, munkatársai, gyűjteményei átkerültek az akadémiai intézménybe. A csoport feladatai az alapító okirat szerint: *a magyar – különös tekintettel a 19. és 20. századi – képzőművészet történetének kutatása; művészetelméleti, tudománytörténeti, módszertani kutatások végzése; a magyar művészettörténeti szintézis elkészítésének szervezése és irányítása; dokumentációs tevékenység; a hazai társintézetekkel való együttműködés; az azonos célú külföldi tudományos intézményekkel való együttműködés kialakítása és ápolása.*

A feladat tehát kettős volt. Egyrészt folytatni kellett a meglévő gyűjtemények kezelését, megőrzését és fejlesztését, valamint az olyan, alapkutatás jellegű munkákat, mint amilyen a levéltári és a bibliográfiai anyaggyűjtés, a forráskiadás, másrészt hozzá kellett kezdeni az új feladatok megoldásához. Ennek középpontjában a magyarországi művészet történetének megírása, az ún. kézikönyv-program állt. Ennek rendelték alá minden további tevékenységet, elméleti és módszertani kutatást éppúgy, mint a hazai és külföldi intézményekkel kialakítandó kapcsolatok rendszerét.

A kézikönyv-program határozta meg az intézmény kutatói állományának összeállítását, fejlesztését és belső működési rendjét is. Kezdetől fogva az volt a legfőbb törekvés, hogy lehetőleg minden nagyobb korszaknak legalább egy

specialistája főállású kutatóként dolgozzon az intézetben. A volt dokumentációs központ tudományos munkatársai képezték a törzsgárdát, ez egészült ki azután más társintézményekből – múzeumokból, egyetemről, később könyvkiadóktól – jött művészettörténész kollégákkal, illetve frissen végzett pályakezdőkkel, akiket gyakornokként lehetett alkalmazni. Minden tudományos kutató részt vett valamelyik kézikönyv előkészítésére és megírására létrehozott munkacsoportban, de emellett szinte minden munkatársnak jutott valamilyen feladat a gyűjtemények kezelésében, a kiadványok gondozásában is. A létszám soha nem érte el az alapításkor tervezettet, de lassú növekedése az 1980-as évek közepéig folytatódott. Az akkor elkezdődött fokozatos leépülés nyomán ma már nincs minden korszaknak specialistája, s a kutatók életkor szerinti megoszlása is igen kedvezőtlen.

Aradi Nóra 1990-ig töltötte be az igazgatói posztot. A Tudományos Osztályt, illetve kettéválása után az Újkori Művészeti Osztályt 1978-ig Németh Lajos vezette, őt követte Szabolcsi Hedvig, majd 1990-től Pataki Gábor; a Dokumentációs Osztályt, melyhez a könyvtár és a gyűjtemények tartoztak, Bobrovsky Ida irányította. 1974-ben került az intézetbe igazgatóhelyettesként Marosi Ernő, 1991-től 2000. augusztus végéig ő vezette az intézetet, Pataki Gábor pedig igazgatóhelyettes lett. A Régi Művészeti Osztályt korábban Marosi Ernő irányította, 1990 óta Galavics Géza az osztályvezető. 1990 és 1996 között önálló egységként működött a Topográfiai és a Bibliográfiai Osztály, 1996 óta a gyűjtemények a két történeti osztályhoz tartoznak.

Az intézményt megalakulásakor az Akadémia budavári épületegyüttesének Országház utcai szárnyában helyezték el, majd az Úri utca 62. számú épület (az egykori és jelenlegi prímási palota) műemléki helyreállítása után abban kapott otthont. 1991-ben az épület egyházi használatba került vissza, az intézet pedig jelenlegi helyére, az akadémiai épülettömb Úri utcai szárnyába költözött.

A magyarországi művészet története

Létrejötte után az intézmény nagy lendülettel kezdett hozzá a kézikönyv-program megvalósításához. Hamarosan megalakult a nyolckötetesre tervezett sorozat szerkesztőbizottsága: a főszerkesztő Aradi Nóra lett, a bizottságba az intézet több munkatársa (Kontha Sándor, Marosi Ernő, Németh Lajos, Szabolcsi Hedvig) mellett a szakma legkiválóbbjai közül többen is bekerültek (Dercsényi Dezső, Entz Géza, Garas Klára, Gerevich László, Miklós Pál, Pogány Ö. Gábor, Székely György, Vayer Lajos, Zádor Anna). A szerkesztőbizottság hosszú ideig az intézet Tudományos Tanácsának szerepét is ellátta. Felkér-

ték a kötetek szerkesztőit, illetve kijelölték segéd- (technikai) szerkesztőit. Az utóbbiak minden esetben az intézet munkatársai voltak, így (mintegy intézeti felelősként) szervezhatték, koordinálhatták a kötetek munkálatait. A tervek szerint az első kötetet, mely a magyarországi művészet történetét tartalmazta volna a kezdetektől a 13. század végéig, két részre osztották. Két szerkesztőt kértek fel, Gerevich Lászlót és Dercsényi Dezsőt, intézeti felelőse Kovács Éva lett. A második – az 1300 és 1470 közti magyarországi művészetről szóló – kötet szerkesztője Marosi Ernő, intézeti felelőse Beke László volt. A harmadik – a késő gótikus és reneszánsz művészetről szóló – kötet felkért szerkesztői Radocsay Dénes és Feuerné Tóth Rózsa, a negyedik – a barokk művészettel foglalkozó – köteté Garas Klára és Galavics Géza. Az ötödik – a felvilágosodás korát és a 19. századot tárgyaló – kötetet ismét két részre bontották, első felének szerkesztője Zádor Anna, felelőse Szabolcsi Hedvig, második felének szerkesztője Pogány Ö. Gábor, felelőse Szabó Júlia volt. A hatodik kötetet, mely a századforduló magyar művészetét mutatta be az első világháború végéig, Németh Lajos szerkesztette, felelőse Bernáth Mária volt. A két világháború közti művészetet tárgyaló hetedik kötet szerkesztője Kontha Sándor, intézeti felelőse Tímár Árpád; a nyolcadik, az 1945 utáni korszakot bemutató köteté Aradi Nóra, illetve Láncz Sándor, majd P. Szűcs Julianna volt.

Az előkészítő munkálatokhoz tartozott, hogy tudományos konferenciát szerveztek a művészettörténet periodizációs kérdéseinek tisztázása érdekében. A korszakhatárok egyértelmű megvonása ugyanis a kötetek tervezése szempontjából elengedhetetlen volt, majd a szerkesztők hozzákezdtek a kötetek terveinek – szinopszisoknak, programtanulmányoknak – megírásához. Ezek 1972-ben önálló kiadványként is megjelentek.¹

A szinopszisok alapján elkezdődött az anyaggyűjtés. Nagyszámú külső munkatárs megbízására nyílt lehetőség, igen sok, jó színvonalú előkészítő anyag, munkatanulmány készült ekkor. Megkezdtek a fotóanyag összegyűjtését is, részben rokon intézmények fotótárainak feldolgozásával, részben új felvételek készítésével.

Hamarosan megszülettek a kötetek ún. operatív tanulmányai, ezek már tartalomjegyzékszerű struktúrát is tartalmaztak. A *Művészettörténeti Értesítő* 1975-ös évfolyamában sorra jelentek meg ezek a tervezetek. Az első kötet első részéről Bóna István, Dienes István, Gerevich László és Kovács Éva írt,² a második részét Dercsényi Dezső állította össze.³ Megjelent továbbá a második kötet operatív

1 MTA Művészettörténeti Kutatócsoport Tájékoztatója I. Budapest, 1972.

2 Magyarországi művészet a IX. századtól a XII. század végéig. *Művészettörténeti Értesítő*, 1975.

3 Magyarországi művészet a XIII. században. Uo.

tanulmánya is, ezt Marosi Ernő készítette el.⁴ A hatodik kötet operatív tanulmánya Németh Lajos, a hetedik köteté Kontha Sándor, a nyolcadik köteté Aradi Nóra műve.⁵

Az operatív tanulmányok sora a *Művészettörténeti Értesítő* 1976-os évfolyamában folytatódott, a harmadik kötetét Radocsay Dénes halála után id. Entz Géza írta meg, a negyedik kötetét Garas Klára, az ötödik kötet első feléét pedig Zádor Anna.⁶ (A 19. század második feléről sem a szinopszist, sem az operatív tanulmányt nem készítette el Pogány Ö. Gábor.)

Egy-egy kézikönyvkötet előkészítéseként nagyobb szabású tudományos konferenciák rendezésére is sor került. A hetedik kötet előmunkálatainak részeként 1972 novemberében *A magyar képzőművészet a két világháború között* címmel tudományos konferenciát tartottak az Akadémián, melyen a szűkebb szakma képviselőin kívül a rokon területek jeles képviselői is előadtak. 1974 novemberében az intézetben tartottak felolvasóülést, melyen az első három kézikönyvkötet munkacsoportjainak tagjai *a magyarországi középkori és reneszánsz művészet* legidősebb kutatási és módszertani kérdéseiről vitatkoztak. A háromnapos konferencián közel ötven hozzászóló – igen sok régész, történész, műemlékvédelmi szakember és muzeológus – mondta el véleményét. 1981 januárjában pedig *Művészet és művelődéstörténet. Tudományos vitatkozás a felvilágosodás korszakára vonatkozó újabb kutatásokról és módszerekről* címen tartottak tanácskozást. Nemcsak a kézikönyv 19. századi kötetének előkészítő munkáját, hanem a tudományos érdeklődés és szemlélet megváltozását is jól dokumentálta az a konferencia, amelyet 1986 májusában rendeztek – a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal együttműködve – *A magyar romantika szellemi arca* címmel.

Mind a nyolc kötet munkálatai egyszerre kezdődtek, a tárgyi és személyi feltételek különbözősége miatt azonban készültségi fokukban hamarosan nagy eltérések mutatkoztak. Arra semmiféle esély nem volt, hogy a történeti időrendnek megfelelően készüljenek el, s kiadásukat az első kötetel lehessen kezdeni.

Sokéves előkészítő és kiadói munka után végül is a Németh Lajos szerkesztette 6. kötet – *Magyar művészet 1890–1919* – jelent meg elsőként 1981-ben, ezt követte 1985-ben a 7. – *Magyar művészet 1919–1945* –, Kontha Sándor szerkesztésében, majd 1987-ben a 2. – *Magyarországi művészet 1300–1470 körül* – Marosi Ernő szerkesztésében. A többi kötet munkálatai – különböző készültségi fokon,

4 Magyarországi művészet a XIV. században és a XV. század első két harmadában. Uo.

5 A századforduló magyar képzőművészete; Magyar művészet 1919–1945; Magyar képzőművészet a felszabadulás után 1945–1975. Uo.

6 Magyarországi művészet 1470 és 1630 között; Magyar barokk művészet; A felvilágosodás korának művészete. *Művészettörténeti Értesítő*, 1976.

ám akkor folytathatatlanul – abbamaradtak az 1980-as évek végén. Ennek több oka volt. Egyrészt az Akadémiai Kiadó átalakulásával megszűnt a kézikönyvsorozat kiadói háttere, másrészt az új piaci körülmények közt ugrásszerűen megnöttek a könyvkiadás költségei, s a képanyagot terhelő jogdíjak is szinte megoldhatatlan feladat elé állították a szerkesztőket.

De nemcsak a kiadás esélyei csökkentek rohamosan, hanem az előkészítő munkálatok feltételei is évről évre romlottak. A külső megbízásokra fordítható összegek folyamatos lefaragása, majd teljes megszűnése gyakorlatilag lehetetlenné tette e megbízások korábban jól bevált rendszerét.

Mindemellett nagyon sokat változott a kézikönyvprogram szakmai megítélése is. Az utoljára megjelent kötet visszhangja már jelezte, hogy egyre erősebben megfogalmazódnak azok a vélemények, amelyek a sokszerzős, nagy korszakok bemutatására vállalkozó történeti szintéziseket elavultnak, időszerűtlennek, fölöslegesnek tartják. Ez a tudományos közhangulat-változás is közrejátszott abban, hogy a további kötetek befejezésére nem került sor.

A kézikönyvprogram munkálatai során felhalmozódott ismeretek természetesen nem veszték mind kárba. Több olyan kiadvány is megjelent, mintegy *meléktermékként*, amely hasznosította a kutatások eredményeit. A nyolckötetes sorozattal szemben többször megfogalmazódott a túlméretezettség vádja, igény mutatkozott viszont kisebb, jobban kezelhető, valóban kézikönyvméretű változat elkészítésére. Ezt az egykötetes kézikönyvet az intézet belső munkatársai (Aradi Nóra, Feuerné Tóth Rózsa, Galavics Géza, Marosi Ernő, Németh Lajos) írták meg.⁷ A kézikönyv első kötetének összegyűjtött képanyagát pedig egy *képes atlaszban* tették hozzáférhetővé.⁸ Amerikai kezdeményezésre, de Sisa József intézeti munkatárs szervezői, szerkesztői közreműködésével született meg a magyar építészet történetét feldolgozó kézikönyv.⁹ A 20. század modern magyar művészetének történetét feldolgozó, négy szerzős mű egyik alkotója Pataki Gábor személyében szintén intézeti munkatárs.¹⁰

Az 1980-as évek közepétől, a kézikönyvprogram lelassulásával párhuzamosan nagyobb arányú topográfiai munkálatokba kezdett az intézet több dunántúli megyében (Fejér, Veszprém, Komárom, Győr-Sopron), annak reményében, hogy belátható időn belül ún. közép méretű, kézikönyvszerű topográfiákat jelen-

7 *A művészet története Magyarországon*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1983.

8 *Az Árpád-kor művészeti emlékei*. (Összeállította Marosi Ernő és Wehli Tünde.) Balassi Kiadó, Budapest, 1997.

9 *The Architecture of Historic Hungary*. Cambridge, Mass. – London, England, 1998. *Magyarország építészetének története*. Budapest, 1998.

10 *Magyar képzőművészet a 20. században*. Corvina Kiadó, Budapest, 1999.

tetnek meg. Az anyagi nehézségek növekedése nyomán azonban ez a program is leállt, sem kiszállásokra, sem felmérésekre, sem fotóztatásra nem jutott pénz. Az elvégzett munkálatok alapján végül is két kiadványt sikerült publikálni.¹¹

Konferenciák, kiállítások

Az intézet tudományszervező, koordináló szerepe más területeken is megnyilvánult. 1973-ban Pécsen Szabó Júlia közreműködésével nyílt meg a *Magyar aktivizmus* című kiállítás, mely nagy lendületet adott a téma további kutatásához. A székesfehérvári *Az Európai Iskola* című kiállítás létrehozásában Láncz Sándor, a szolnoki *A plein air festészet a magyar művészetben* című kiállítás rendezésében Aradi Nóra vett részt.

1973 októberében nemzetközi munkaértekezletet szervezett az intézetben Szabolcsi Hedvig, melynek témája a *Közép-kelet-európai iparművészet a felvilágosodás korában* volt. A tanácskozáson a bútorművészet legnevesebb közép- és kelet-európai szakemberei vettek részt.¹²

Fülep Lajos születésének 90. évfordulója alkalmából 1975-ben nagyszabású tudományos emlékülést szervezett az intézet. Németh Lajos, Zádor Anna, Vekerdi László, Marosi Ernő, Hajnóczi Gyula, Dercsényi Dezső előadása mellett költők, képzőművészek, zenészek – Illyés Gyula, Weöres Sándor, Takáts Gyula, Martyn Ferenc, Sárosi Bálint, Bozay Attila – emlékezései elhangzottak.

1978-ban Székesfehérváron rendezték meg az *Árpád-kori kőfaragványok* című kiállítást, ehhez alapos, tudományos katalógus is készült, nemzetközi konferenciát is tartottak a megnyitó alkalmából.

Az intézet legnagyobb tudományos vállalkozásai közé tartozik az a két kiállítás, amelyet a Nemzeti Galériában rendezett 1980-ban és 1981-ben *Művészet Magyarországon 1780–1830* és *Művészet Magyarországon 1830–1870* címmel. Újszerű volt a rendezés, és a műfajok oly széles körét, a műtárgyaknak oly nagy számát mutattuk be egymás mellett, amire korábban alig volt példa. És újszerű volt a katalógus is. A történeti és műfaji kérdéseket tárgyaló bevezető írások terjedelmes tanulmánykötetté kerekedtek, a szűkebb értelemben vett katalógus, a műtárgyak leírása, dokumentálása pedig a múzeumi tudományos katalógusok mértékével mérhető igényességgel készült.

11 Ferkai András: *Buda építészete a két világháború között*. Budapest, 1995., valamint *Fejér megye művészeti emlékei*. (Szerk. Entz Géza Antal és Sisa József.) 1998.

12 A német, francia és angol nyelvű előadások külön kiadványként jelentek meg. *Ars Hungarica*, 1974. Supplementum.

Évfordulóhoz kötődött az 1982-ben rendezett *Művészet I. Lajos király korában 1342–1382* című székesfehérvári tárlat. Ez volt a középkori művészet történetét bemutató sorozat második állomása, ekkor szintén sor került nemzetközi konferenciára, s készült hozzá tudományos igényű katalógus is.

1982-ben Bécsben volt a nemzetközi művészettörténeti kongresszus, ehhez kapcsolódott a Collegium Hungaricumban rendezett kis tárlat, mely a magyar művészettörténet-írás és a *bécsi iskola* kapcsolatát mutatta be. A kiállításhoz készült német nyelvű katalógus¹³ az intézet egyik legsikeresebb, külföldön leggyakrabban idézett kiadványává vált.

1986-ban rendezte meg az intézet az ELTE Művészettörténeti Tanszékével együtt az *Avantgarde – hagyomány – nemzettudat* című tudományos tanácskozást, melyen Kassák Lajos, Vajda Lajos, Korniss Dezső törekvéseitől az organikus építészetig (Makovecz Imre, Csete György) egész sor modern művészeti kérdés napirendre került.

1986 márciusában – szűkebb szakmai körben – vitatták meg a Vizkelety András által felfedezett *Isztambuli antifonále* művészettörténeti és kodikológiai problémáit, majd 1987 novemberében a kódexkutató szakma szinte valamennyi képviselője részvételével *Középkori kódexeink feltárása és megóvása* címen rendeztek nagyszabású tanácskozást.¹⁴

Újabb kerek évforduló adott alkalmat 1987-ben a *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437* című kiállítás megrendezésére a Budapesti Történeti Múzeum helyiségeiben, a budavári palotában. A katalógus ismét nagy terjedelmű tanulmánykötetté kerekedett, amelyet a kiállított tárgyak teljes körének szakszerű leírása egészített ki. A Szűcs Jenő vezetésével rendezett nemzetközi történeti konferencia politikai értelemben is jelentős elmozdulást eredményezett a közép-kelet-európai történelem addigi szemléletéhez képest.

1988. október 28-án *Henszlmann Imre halálának 100. évfordulója* alkalmából tartottak tudományos tanácskozást az intézetben az Osztrák Kulturális Intézet támogatásával, 1991-ben pedig *Kállai Ernő születésének 100. évfordulója* kapcsán műkritikusi tevékenységről szerveztek nemzetközi tanácskozást.¹⁵

Sokéves előkészítő munka után, az Olaszországtól Lengyelorszáig terjedő közép-európai régió összefogásával jött létre az a nagyszabású kiállítás, amelyet 1993-ban rendeztek meg a Budapesti Történeti Múzeumban *Barokk művészet*

13 *Die ungarische Kunstgeschichte und die Wiener Schule 1846–1930*. Budapest, 1983.

14 *Ars Hungarica*, 1989/1. Benne Csapodi Csaba, Török József, Dobszay László, Körmendy Kinga, Rozsondai Marianne és Wehli Tünde referátuma.

15 A konferenciák anyaga megjelent: *Ars Hungarica*, 1990/1. sz., ill. *Acta Historiae Artium*, 1993/1–4. szám.

Közép-Európában. Utak és találkozások címen. Az előkészítő-szervező munkát Galavics Géza irányította.

1994-ben a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulattal közösen rendezte meg az intézet azt a tudományos konferenciát – *A középkori magyar művészet kutatásának helyzete* címmel –, melyet Radocsay Dénes emlékének szentelt.¹⁶ 1995 májusában az intézet több munkatársa részt vett az Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács szervezésében létrejött *Emlékezés Szent László halálának 900. évfordulóján* című rendezvényen.¹⁷

Sokéves kutató-feltárási munka után 1996 decemberében állították ki az Országos Műemlékvédelmi Hivatal aulájában a jáki templom kapuoromzatának szobrait. Mind a kutatómunkában, mind a szobrokról készült monográfia szerkesztésében, megírásában jelentős részt vállalt az intézet munkatársa, Szentesi Edit.¹⁸

A környezetvédelem iránt megnövekedett figyelem következtében Európaszerte megélénkült az érdeklődés a történeti kertek tudományos feldolgozása és rekonstrukciója iránt. Műemlékvédelmi intézményekkel és a Kertészeti Egyetemmel együttműködve Galavics Géza szervezte meg 1997-ben – ausztriai és szlovákiai kutatók részvételével – a *Történeti kertek Magyarországon* című tudományos konferenciát.¹⁹

1999-ben az intézet alapításának 30. évfordulója alkalmából tartott tudományos ülésszakon a munkatársak legújabb kutatási eredményeikről adtak számot.²⁰

16 A konferencia előadásai megjelentek: *Ars Hungarica*, 1995/2. sz.

17 *Ars Hungarica*, 1995/2. sz.

18 *A jáki apostolszobrok. Die Apostelfiguren von Ják*. Budapest, 1999.

19 A konferencia anyaga önálló kötetben is megjelent az intézet kiadásában: *Történeti kertek. Kertművészet és műemlékvédelem*. Szerk. Galavics Géza. Budapest, 2000.

20 Az előadások megjelentek az *Ars Hungarica* 2000/1. számában. A felsorolt intézeti rendezvényeken kívül a munkatársak természetesen még számos más, igen jelentős kiállítás előkészítésében és rendezésében, illetve katalógusának megírásában is részt vettek, Székesfehérvárott, Pécsen, Miskolcon, Gödöllőn és Budapesten egyaránt. Külföldi kiállításokon és rendezvényeken is több alkalommal szerepeltek. 1973 szeptemberében az intézet hét munkatársa vett részt a Granadában rendezett XXIII. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszuson, Németh Lajos *Adalékok a művészettörténeti korszakfogalom értelmezéséhez* címen tartott előadást. Ez volt az intézet bemutatkozása a legjelentősebb nemzetközi fórumon. A bécsi és a bolognai kongresszuson is részt vettek, valamint számos más tudományos konferencián Moszkvától Kaliforniáig. 1998-ban az intézet alapító tagja lett a Párizsban létrejött, RIHA (International Association of Research Institutes in the History of Art) elnevezésű intézménynek, a művészettörténeti kutatóintézetek nemzetközi szövetségének.

Az intézmény gyűjteményei

Az örökölt gyűjtemények között a legfontosabb a Szentiványi Gyula által alapított *Magyar Művészek Lexikona*. A gyűjtőmunka még a század elején kezdődött, célja egy sokkötetes magyar művészeti lexikon volt, ám ennek csak első kötete jelent meg 1915-ben. A művészekre vonatkozó adatok gyűjtése azonban folytatódott, rendszeresen kicédulázták a szakirodalmat, újságkivágatok, kiállítási és aukciós katalógusok, meghívók gyűltek évtizedeken át, így jött létre az a hatalmas méretű cédulaanyag, amely ábécérendbe sorolva sok száz dobozban van elhelyezve. Ez az állandóan fejlődő, gyarapodó művészlexikon a kiindulópontja, legfontosabb forrása minden magyar művészre vonatkozó életrajzi kutatásnak, adatait számos hazai és külföldi kutató és kiadvány használta fel az elmúlt évtizedekben, s veszi igénybe rendszeresen napjainkban is. E gyűjteményre támaszkodva s Nováky Ágnes szervező-szerkesztő munkája révén kapcsolódik az intézet a szakma legnagyobb nemzetközi vállalkozásához, a müncheni Saur Kiadónál megjelenő, több száz kötetre tervezett, művészek életrajzát tartalmazó lexikon-sorozat munkálataihoz. A most megjelenő, négykötetes *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* is nagymértékben felhasználta e cédulaanyagot.

Az *Adattárban* eredeti iratok – hivatali akták, művészlevelek, kéziratok – mellett a bekerült hagyatékok révén építészeti rajzok, tervek, speciális, egy-egy művészre vagy témára vonatkozó fényképgyűjtemények és nyomtatványok (újságkivágatok, katalógusok, meghívók) is találhatók, sőt néhány kitűnő eredeti műalkotás is. A több száz fondba rendezett hatalmas anyagból csupán néhány példát említve: itt van a Képzőművészeti Főiskola eredeti iratanyagának egy része, a Nemzeti Szalon, a Központi Egyházművészeti Hivatal iratanyaga, bekerült a gyűjteménybe több kiváló művészettörténész – Kállai Ernő, Lyka Károly, Rabinovszky Máriusz, Lázár Béla, Genthon István – hagyatékának jelentős része. Neves művészekről származó, leveleket, iratokat tartalmazó hagyatékrészek is az *Adattár* birtokába jutottak (Kmetty János, Palasovszky Ödön, Anna Margit). Itt őrzik az építészként, teoretikusként és politikusként is számon tartott Fischer József hagyatékát is. A legutóbbi időben is olyan jelentős egységekkel gyarapodott a gyűjtemény, mint Zádor Anna, Bálint Endre és Németh Lajos hagyatékának iratokat, levelezést, kéziratokat tartalmazó része. Többéves munkával elkészült az *Adattár* kétnyelvű fondjegyzéke is.²¹

21 A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének *Adattára*. A fondok jegyzéke és leírása. Szerk. András Edit és Pataki Gábor. Budapest, 2000. Az *Adattár*at igen sok kutató keresi fel, hazaiak és külföldiek egyaránt. A legértékesebb dokumentumok gyakran szerepelnek jelentős kiállításokon, határainkon innen és túl is.

Külön részleget képez az ún. *levéltári regeszták gyűjteménye*. Ez a korábbi szisztematikus, nagyobb levéltári egységek feldolgozása során – korpuszokhoz, topográfiaiakhoz – készített cédulákat tartalmazza. Vannak olyan cédulák is, amelyek még az 1956-os tűz pusztításai előtt készültek az Országos Levéltárban, ezek ma már pótolhatatlan információkat tartalmaznak. Már az intézet alapítása után jött létre a *pecsétmásolatok gyűjteménye*. Az Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményében található pecsétlenyomatokról készítettek plasztikus, mérhető másolatokat, így lehetővé vált, hogy ezeket a tárgyakat műalkotásként vizsgálják, s alkalmanként bemutassák őket egy-egy történeti vagy művészettörténeti kiállításon. Erre a mintegy ezeregyszáz darabot tartalmazó gyűjteményre támaszkodik az intézet két fontos publikációja is.²²

Megalakulásakor az intézmény szerény méretű *könyvtárat* örökölt. Ez a kézikönyvtár jellegű kezdemény azonban az évek során a rendszeres, céltudatos fejlesztés, a széles körű kiadványcsere és néhány alkalmi, nagy volumenű vásárlás (Kampis Antal és Fülep Lajos könyvtárának megszerzése) nyomán az ország egyik leggazdagabb, elsősorban a magyarországi művészet történetére koncentráló szakkönyvtára lett. Jelenlegi állománya mintegy 28 ezer kötet könyv, 11 ezer kötet folyóirat, 13 ezer múzeumi és kiállítási katalógus.

A *Fotótár* hatvanötezer negatívot és hatezer diapozitívot őriz. A gyűjtés köre kiterjed a történeti Magyarország egész területére, a kezdetektől napjainkig, s valamennyi művészeti ágra, építészetre, iparművészetre is. Ez a gyűjtemény tartalmazza a kézikönyvekhez készített, valamint a topográfiai munkálatok során keletkezett fényképanyagot is. Az Országos Katolikus Gyűjteményi Központtal együttműködve, nagyszabású programként folyik az egyházművészeti emlékek szisztematikus feltárása és lefényképezése.

Az MTA Művészeti Gyűjteménye

Az 1980-as években kapta az intézet azt a feladatot, hogy az Akadémia székházának termeiben, hivatali helyiségeiben található muzeális értékű műtárgyakat számba vegye, s ahol szükséges, restaurálásukat megszervezze. Majd a székház rekonstrukciójának napirendre kerülése során – melynek előkészítésében és lebonyolításában műemléki szakértőként az intézet munkatársa, Dávid Ferenc is igen jelentős szerepet vállalt – felvetődött az a lehetőség, hogy az épület harmadik emeletén lévő képtárnak, múzeumi kiállítóhelyiségnek épült termeket ere-

²² A középkori Magyarország főpapi pecsétjei. Szerk. Bodor Imre. Budapest, 1984. és Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Budapest, 1992.

deti formájukban állítsák helyre, s abban az Akadémia gazdag Művészeti Gyűjteményét helyezték el. Az építkezés miatt összegyűjtött műtárgyakat 1992-ben a Magyar Nemzeti Galériában *A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a XIX. században* című kiállításon mutatták be. A tárlathoz tudományos katalógus is készült. A kiállítás nagy sikere meggyőző érvekkel támasztotta alá az önálló gyűjtemény létrehozásának szándékát. Az épületrekonstrukció előrehaladtával 1994-ben elkészült a székház harmadik emelete, s megnyílt a Művészeti Gyűjtemény állandó kiállítása, majd a gyűjtemény létrehozását és a működtetésére vonatkozó rendelkezéseket az Akadémia alapszabályaiban is rögzítették. A gyűjtemény szakmai felügyelete és múzeumként való működtetése az intézet feladata lett, melyet az intézet munkatársai látnak el Szabó Júlia vezetésével.

Az állandó kiállítás mellett több, nagy sikerű alkalmi tárlatra is sor került, így 1996-ban *A Magyar Tudományos Akadémiai palotájának pályázati tervei*, 1997-ben pedig a *Pulszky Ferenc emlékére* című kiállítást rendezték meg. Mindkettőhöz tudományos katalógus készült, a Pulszky-évfordulóhoz tudományos ülésszak is kapcsolódott. A gyűjtemény – adományok és vásárlások révén –, ha szerény mértékben is, de folyamatosan gyarapodik.

Kiadványok

A kutatócsoport természetesen kezdetektől fogva törekedett arra, hogy önálló publikációs lehetőségeket teremtsen magának. Az első években azonban csupán szerényebb formájú, sokszorosított kiadványok jelenhettek meg (*Tájékoztató*, 1972; *A népművészet felfedezése*, 1973). 1973-ban azonban lehetőség nyílt arra, hogy az intézmény munkatársainak tudománytörténeti és módszertani tanulmányaiból kötetet jelentessenek meg *Művészettörténet – Tudománytörténet* címen az Akadémiai Kiadónál. Ezt két további összeállítás követte, ezekben már intézményen kívüli szakemberek is részt vettek. 1975-ben látott napvilágot a *Magyarországi reneszánsz és barokk*, 1978-ban pedig a *Művészet és felvilágosodás* című tanulmánykötet. Mindkét munka olyan részletkérdéseket feldolgozó tanulmányokat közölt, amelyek a párhuzamosan készülő kézikönyv előtanulmányainak tekinthetők. Egy további tanulmánykötet, az 1993-ban megjelent *A historizmus művészete Magyarországon* viszont már a kézikönyv e korról foglalkozó kötetének megjelenése után, a nemzetközi tudományos érdeklődés előterébe került historizmus kutatásának és átértékelésének legújabb magyarországi eredményeiről adott számot.

Az Akadémiai Kiadónál 1971-ben Szabó Júlia szerkesztésében indult meg a *Művészettörténeti Füzetek*, a szakma legfontosabb könyvsorozata. Ezek a monog-

rafikus jellegű szakmunkák igen változatos témakört ölelnek fel; minden korszakból, minden műfajból említhető példa, határokon belüli éppúgy, mint a mai határokon túli. Az eddig publikált 26 kötet szerzői közt megtaláljuk az intézet munkatársait is.²³

Az eltelt évtizedek során fokozatosan átalakult az intézet forráskiadványokat gondozó tevékenysége. A levéltári gyűjtések befejeződtek, a dokumentációs központ által elindított sorozatok hátralévő kötetei elkészültek. Az 1980-as évek végén az OTKA révén lehetőség adódott egy újabb forrás-, illetve szövegkiadási program útra bocsátására. Ennek keretében a magyar műkritika és művészettörténet-írás múltjának tudománytörténeti értékű dokumentumai kerülnek kiadásra.²⁴ Más anyagi források segítségével, de intézeti közreműködéssel jelentek meg fontos nagybányai dokumentumok is.²⁵ Ugyancsak külső források segítségével, a Művelődési Minisztérium és az OTKA támogatásával kezdődött meg az 1990-es évek elején Bardoly István irányításával az éves művészettörténeti bibliográfiák összegyűjtése és kiadása.

1973-ban indult meg intézeti kiadványként az *Ars Hungarica* című művészet-történeti szakfolyóirat, mely az intézet profiljának megfelelően csak a magyarországi művészet történetével kapcsolatos témákról közöl cikkeket, de ezen belül szinte minden korszak és minden műfaj szóba került, a honfoglalás korától a kortárs művészetig. Hasábjain helyt adott a már említett konferencia-anyagokon kívül elméleti és módszertani írásoknak, könyvnyi terjedelmű tanulmány-sorozatoknak (pl. Balogh Jolán kolozsvári kőfaragó műhelyeket, Zolnay László felvidéki műemlékeket feldolgozó írásainak), forrásközléményeknek (levéltári regesztáktól a művésznaplókig), bibliográfiáknak, születés-

23 E sorozatban jelent meg Galavics Géza: *Program és műalkotás a 18. század végén*. 1971; Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus története*. 1971.; Tóth Melinda: *Árpád-kori falfestészet*. 1974; Wehli Tünde: *Az Admonti biblia*. 1977; Varga Livia: *A szászsebesi evangélikus templom középkori építéstörténete*. 1984; Sisa József: *Alois Pichl Magyarországon*. 1989; Papp Júlia: *Művészeti ismeretek gróf Sándor István írásaiban*. 1992; valamint Marosi Ernő: *Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon*. 1995, c. dolgozata.

24 Megjelent a magyar művészettörténet egyik alapítójának, Henszlmann Imrének legfontosabb tanulmányait tartalmazó kötet (*Válogatott képzőművészeti írások*. Budapest, 1990); megjelentek Oltványi Imre összegyűjtött képzőművészeti kritikái (*Művészeti krónika*. Budapest, 1991), Elek Artúr válogatott művészeti írásai (*Művészek és műbarátok*. Budapest, 1996). Elkezdődött Kállai Ernő magyar és német nyelvű cikkeinek kiadása (*Összegyűjtött írások – Gesammelte Werke*, 1–2. Budapest, 1999.) E program keretében indult meg Fülep Lajos hagyatékának feldolgozása, eddig az *Egybegyűjtött írások* első három kötete (1988, 1995, 1998), valamint Fülep Lajos levelezésének első négy kötete jelent meg (Budapest, 1990, 1992, 1995, 1998).

25 A nagybányai művészet a magyar sajtóban. Budapest, 1996. *Válogatás a nagybányai művészek leveleiből*. Budapest, 1997.

napi köszöntőknek, nekrológoknak. Készültek tematikus számok is, Fülep Lajos születésének 100. évfordulójára például a műinterpretálás kérdéseit vizsgáló tanulmányok jelentek meg, de volt olyan szám is, amely a temetőművészet kérdéseivel vagy az 1896-os millennium építményeivel foglalkozott. Az elmúlt 27 év során a folyóirat a szakma egyik legtekintélyesebb orgánumává vált.²⁶

Oktatói, közéleti tevékenység

Az intézet munkatársai igen széles körben fejtenek ki oktatói tevékenységet. Óraadóként vagy részfoglalkozású előadóként tanítottak, illetve tanítanak az ELTE Művészettörténeti Tanszékén, a Pázmány Péter Tudományegyetemen, az Iparművészeti Főiskolán, a Műszaki Egyetem műemlékvédelmi szakmérnök-képző tanfolyamán, a Közép-európai Egyetemen (CEU), a Közgazdaság-tudományi Egyetemen. A munkatársak közül többen a tankönyvírásban is jeleskedtek. Beke László tollából származik az elmúlt évtizedek legsikeresebb, legnépszerűbb középiskolai művészettörténet-tankönyve, 1999-ben Pataki Gábor írt a gimnáziumok hetedik osztálya számára új tankönyvet, Marosi Ernő pedig több egyetemi tankönyv szerzője.²⁷ Az intézet együttműködési szerződést is kötött az ELTE tanszékével, közösen dolgozták ki a doktori iskola programját, a munkatársak az oktatásban, témavezetésben, vizsgáztatásban is igen aktív szerepet vállalnak.

Az intézet munkatársai egyébként több egyetem habilitációs bizottságának tagjai, részt vesznek az akadémiai Művészettörténeti Bizottság, a Tudományos Minősítő Bizottság, illetve annak utóda, a Doktori Tanács munkájában, a Széchenyi professzori ösztöndíj, a felsőoktatási tankönyvpályázat, a Nemzeti Kulturális Alap zsűrijében, valamint számos más kuratóriumban és bírálóbizottságban. Marosi Ernő hosszabb ideig tagja volt a Kossuth–Széchenyi-díj Bizottságának, vezetője az OKTK egyik főirányának, jelenleg pedig az OTKA Társadalomtudományi Kollégiumának elnöke. 1989 és 1996 között a CIHA alelnöke is volt.

Az intézet tudományos műhelyjellegének, nevelő-továbbképző szerepének látványos bizonyítéka, hogy több fiatal, aki itt kezdte pályafutását, később más rokon területen ért el igen magas szakmai és közéleti pozíciót. Beke László, aki mintegy

26 Szerkesztői: 1973 és 1980 között Tímár Árpád, 1981 és 1995 között Bernáth Mária, 1996-ban Szentesi Edit és Mészáros F. István, 1997 óta ismét Tímár Árpád.

27 Bevezetés a művészettörténetbe. Budapest, 1973. *A középkor művészete I–II.* Budapest, 1997. *A magyar művészettörténet-írás programjai.* Budapest, 1999.

két évtizedig volt az intézet munkatársa, előbb a Nemzeti Galéria főosztály-vezetője lett, majd a Múcsarnok igazgatója, Entz Géza Antal politikai pályára lépett, s egy ideig – államtitkári rangban – az Országos Műemlékvédelmi Hivatalt igazgatta. Hegyi Lóránd a Múcsarnok vezető munkatársa, majd a bécsi Modern Művészeti Múzeum igazgatója lett. Bibó István a református gimnázium újjászervezésében vállalt komoly szerepet, P. Szűcs Julianna pedig, aki mintegy harminc éve a *Népszabadság* műkritikusa és csaknem két évtizede a *Mozgó Világ* főszerkesztője, szintén az intézetben töltötte pályafutásának első két évtizedét.

A munkatársak közül öten szerezték meg a tudományok doktora, tizenhárman a kandidátusi fokozatot. Németh Lajos 1990-ben, Marosi Ernő 1993-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. Mindketten megkapták a Széchenyi-díjat is.

★

Az intézet elnevezése 1991-ben változott Művészettörténeti Kutatóintézetre. Eddigi története kellő biztosítékot ad arra, hogy rangját, szervező, irányító szerepét a szakmán belül a jövőben is megőrizheti. Ennek érdekében folytatni kell a történeti Magyarország egészére kiterjedő kutatásokat, új, a korszerű igényekhez alkalmazkodó programokat kell kidolgozni, tovább kell gyarapítani, fejleszteni a gyűjteményeket, továbbra is részt kell venni az oktatásban és a PhD-képzésben, fenn kell tartani az aktív kiállítás- és konferenciaszervező tevékenységet, tovább kell folytatni a bibliográfiai gyűjtőmunkát, a forráskiadási programot, s el kell érni, hogy a kiadványok a jövőben is rendszeresen megjelenjenek.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KUTATÓINTÉZETEI

- Atommagkutató Intézet (*Kovách Ádám*)
Állatorvos-tudományi Kutatóintézet (*Mészáros János*)
Balatoni Limnológiai Kutatóintézet (*Heródek Sándor-Elekes Károly*)
Csillagászati Kutatóintézet (*Balázs Lajos*)
Filozófiai Intézet (*Horváth Pál*)
Földtudományi Kutatóközpont (*Marosi Sándor-Póka Teréz-Verő József*)
Irodalomtudományi Intézet (*Bodnár György*)
Jogtudományi Intézet (*Péteri Zoltán*)
Kémiai Kutatóközpont (*Vinkler Péter-Szépvölgyi János-Tétényi Pál*)
Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézet (*Szabó Dezső*)
Közgazdaságtudományi Kutatóközpont (*Kovács János Mátyás-Koltay Jenő-Ványai Judit*)
Központi Fizikai Kutatóintézet (*Bartha László-Gadó János-Gyulai József-Janszky József-Jéki László-Lukács József-Szabó György-Tompa Kálmán-Vértesy Gábor*)
Mezőgazdasági Kutatóintézet (*Veisz Ottó*)
Művészettörténeti Kutatóintézet (*Tímár Árpád*)
Néprajzi Kutatóintézet (*Flórián Márta-Paládi-Kovács Attila*)
Növényvédelmi Kutatóintézet (*Gáborjányi Richard*)
Nyelvtudományi Intézet (*Kiss Lajos*)
Ökológiai és Botanikai Kutatóintézet (*Borhidi Attila-Galántai Miklós*)
Politikai Tudományok Intézete (*Balogh István*)
Pszichológiai Kutatóintézet (*László János*)
Régészeti Intézet (*Török László*)
Regionális Kutatások Központja (*Horváth Gyula*)
Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet (*Csirmaz Erzsébet*)
Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
(*Strehó Mária-Szász Áron*)
Szegedi Biológiai Központ (*Chikán Ágnes*)
Szociológiai Kutatóintézet (*Tamás Pál-Tibori Tímea*)
Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet (*Várallyay György-Németh Tamás*)
Történettudományi Intézet (*Glatz Ferenc*)
Világgazdasági Kutatóintézet (*Inotai András*)
Zenetudományi Intézet (*Tallián Tibor*)

A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata félszáz esztendő.

Az egyetemi oktatástól független kutatóintézetek tömeges alapítása a 20. századi tudományfejlődés eredménye. A 20. századé, amikor a kutatás a napi életfeltételeink újratermelésében és javításában – mind a technikai, mind az egészségügyi, mind a kulturális életkörülményeink újratermelésében – nélkülözhetetlenné lett. Nélkülözhetetlen, így kifizetődik a függetlenített főállású kutatók tömeges alkalmazása és adott célokra szerveződött kutatóintézetek létrehozása.

A századelőn mind az Egyesült Államokban, mind Európában kialakulnak a nagy kutatóközpontok. Európában a legismertebbek: a Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft (1911) és a francia CNRS (1939) kutatóhálózata. Magyarországon 1920 után alapítják az első kutatóintézeteket állami erőből, sajátos módon a társadalom-, mindenekelőtt a történettudomány területén. Ezt a természettudományok területén csak gyenge kezdemények követik – elsősorban a magánszférában. Az állami alapítású „tudományos nagyüzem”-et, amely a kor kultuszminiszterének, gróf Klebelsberg Kunónak volt az álma, majd paradox módon a szovjet rendszer valószínűsítette meg 1949 után.

A Szovjetunió a fejlett nyugati társadalmak termelési, katonai előnyét – tanulva a németek példáján – a tudományos kutatás intenzitásának erősítésével kívánta behozni. E célra kiterjedt kutatóintézet-hálózatokat hozott létre. Hasonló megfontolások vezették a szovjet megszállás alá került közép-kelet-európai államok tudománypolitikáját 1949 után. Közöttük a magyar tudománypolitikát is: nagy költségráfordítással, a már meglévő kis műhelyekre, kis kutatói közösségekre alapítva hoznak létre intézeteket. Egy részükben a közvetlen állami-hatósági feladatok teljesítéséhez szükséges alkalmazott kutatásokat folytatnak miniszteriális felügyelet alatt, másik részük alap kutatási célokkal az Akadémia felügyelete alá kerül.

Az akadémiai intézethálózat létrehozásának ideológiai-politikai céljait már elmosta a történelem (1990). A politikai-gazdasági változások, mindenekelőtt a tulajdonviszonyok megváltozása, az állami közalkalmazottakat sújtó társadalmi válság pedig megrázta mind a természet-, mind a társadalomkutató intézeteket. A századelőn már felismert alapelv azonban érvényes maradt a politikai rendszer leváltása után is: az intenzíven működtetett tudományos nagyüzem a közösség termelési és kulturális erőkifejtésének első számú segítője, modernizációs motorja lehet.

Így gondolkodott az Akadémia vezetése 1990 után, amikor a rendszerváltozás viharában megőrizte kutatóhálózatát. És ez az alapelv vezette az 1997-ben megindított intézetkonszolidációs programot, amelynek célja: az intézethálózatot a nemzetgazdaság, a nemzeti érdekek szolgálatában tartani; a piacgazdaság körülményeihez igazítani; megállítani a szétesést; megállapítani az államilag garantált kutatói létszámot, rendbe hozni az alapellátást, majd rendezni a kutatói béreket, korszerűsíteni a műszerellátottságot. És közben közös erővel korszerűsíteni a tudományos menedzsmentet...

Ennek a folyamatnak egyik része az a törekvésünk, hogy az intézetek készítsék el a maguk „önéletrajzát”. Mutakozzanak be a kutatói közösségeknek, az oktatói és a termelési szférának. És egyben – mint minden önéletrész közben teszi az ember – vessenek számot a maguk erejével, hiányosságaival, tennivalóival. Hogy magunk határozzuk meg, autonóm módon, korszerűsítéseink útjait, az új célok elérésének legeredményesebb módszereit.